

Literatura i ensenyament

Actes de les Jornades Literatura i ensenyament
Lleida, 9 de març de 2005 i 8 de març de 2006

Aula Màrius Torres

2007

Trossos és una col·lecció
de l'Aula Màrius Torres
www.aulamariustorres.org

Consell d'edició:
Josep M. Domingo, Xavier Macià, Jordi Malé,
Joan R. Veny i Marta Salla (coord.).

La publicació d'aquest llibre ha rebut un ajut
per a la realització d'Accions Complementàries
atorgat per la Dirección General de Investigación
del Ministerio de Educación y Ciencia
(SEJ2005-25384-E/EDUC)

Primera edició: març de 2007
© 2007 dels textos, els seus autors
© 2007 d'aquesta edició, l'Aula Màrius Torres
ISBN-13:
DIPÒSIT LEGAL:

Disseny i composició:
QUADRATÍ · www.quadrati.com

Impressió:
ARTS GRÀFIQUES BOBALÀ, S. L.
Sant Salvador, 8. 25005 Lleida

Enquadernació:
ENQUADERNACIONS FONTANET, S. L.
Av. Indústria, parc. 502. 25191 Lleida

Reservats tots els drets

Presentació

Un dels objectius prioritaris de l'Aula Màrius Torres és el de detectar i fer-se ressò dels problemes que afecten la cultura literària per tal d'establir plataformes de debat i ponts de diàleg entre els diversos estaments que hi estan relacionats. D'acord amb aquest objectiu, una de les primeres línies d'actuació del seu programa ha estat l'organització de jornades que, a partir de la col·laboració d'especialistes, convidin a la reflexió al voltant de tots els aspectes vinculats amb la cultura i l'educació literàries.

Les motivacions que van dur l'AMT a preparar aquests jornades es generen en dues constatacions. Per una banda, la del problemàtic ajustament de la cultura literària dins els actuals plans d'ensenyament secundari i universitari, i les reduccionistes simplificacions a què hi és sotmesa. Per una altra banda, la de la realitat problemàtica de la literatura en el sistema de valors vigent entre nosaltres, el qual tendeix a reduir-ne la significació i rellevància.

El present volum aplega, reordenada en tres apartats («Literatura i ensenyament», «La literatura a l'ensenyament» i «L'ensenyament de la literatura») que pretenen de donar coherència i cohesió al conjunt, la pràctica totalitat de les ponències de les dues primeres jornades fins ara celebrades. L'una i l'altra, sota el títol global de *Literatura i ensenyament*, van tenir lloc a la seu de la Facultat de Lletres de la Universitat de Lleida el 9 de març de 2005 i el 8 de març de 2006, respectivament. A la primera, subtitulada *Eines, estratègies, problemes*, hi van participar Jaume Aulet, Carme Arenas, Llorenç Soldevila, Isabel Grifoll, Josep Borrell i Enric Sullà, amb el propòsit d'examinar, en els nivells teòric, metodològic i històric, aspectes diversos del tema proposat, com ara les expectatives sobre la presència de la literatura en l'ensenyament, les diverses eines a què pot acudir el docent, les actuals edicions de textos literaris per a l'ensenyament, els programes editorials en què s'insereixen i la seva adequació a les expectatives acadèmiques i escolars. La segona, que sota l'epígraf *Cal*

ensenyar literatura? proposava de reflexionar sobre la utilitat i el sentit de la literatura i del seu ensenyament dins la societat actual, va comptar amb les intervencions d'Àlex Broch, Josep Murgades, Carles Miralles i Teresa Muñoz, i es va cloure amb una taula rodona, moderada per Jaume Cabré, en què van intervenir Jordi Malé, Carles Miralles, Teresa Muñoz i Josep Murgades. (Més informació a: www.aulamariustorres.org/activitats/jornades.)

L'èxit de públic, a qui agraïm la seva participació, i l'acceptació general de l'enfocament de les jornades entre els assistents animen l'AMT a continuar la línia d'organització d'aquestes trobades i consoliden la intenció de celebrar una jornada anual sobre diversos àmbits temàtics relacionats amb el tema «Literatura i ensenyament».

AULA MÀRIUS TORRES

Taula

Presentació	
AULA MÀRIUS TORRES	6
<i>Literatura i ensenyament</i>	
Importància de la literatura per a la llengua	
JOSEP MURGADES	11
Encara més sobre la importància de la literatura	
CARLES MIRALLES	41
L'ensenyament de la literatura catalana: del Batxillerat a la Universitat	
JAUME AULET	53
La literatura a l'ensenyament: nous mitjans i nous plantejaments	
CARME ARENAS I NOGUERA	69
<i>L'ensenyament de la literatura</i>	
Notes sobre l'edició didàctica de la literatura catalana	
LLORENÇ SOLDEVILA	89
Les antologies literàries com a guies de lectura (problemes i propostes)	
JOSEP BORRELL I FIGUERA	99
El comentari de textos com a mètode	
ENRIC SULLÀ	105
Literatura i societat. La novel·la catalana contemporània (1990-2006)	
ÀLEX BROCH	129

Importància de la literatura per a la llengua

JOSEP MURGADES

«La literatura, tot contribuint a formar la llengua, crea identitat i comunitat. He parlat abans de Dant, però pensem en què hauria estat la civilització grega sense Homer, la identitat alemanya sense la traducció de la Bíblia feta per Luter, la llengua russa sense Puixkin, la civilització índia sense els seus poemes de fundació»

Umberto Eco (2002: 11)

Prèvia

Literatura i llengua, llengua i literatura, són ja des dels orígens de l'hominització realitats indestriables. I demanar-se sobre la importància de l'una per a l'altra —de la literatura per a la llengua, com és aquí el cas—, o de l'altra per a l'una —com ho fóra si, amb igual dret i raó, ens plantegéssim el de la importància de la llengua per a la literatura—, no deixa de ser sinó un de tants exercicis possibles de virtuosisme expositiu i metodològic.

El proposat en les pàgines que segueixen consisteix a fer tres cales en tantes altres fases de l'evolució de les societats humanes al llarg del temps: a) la prehistòrica o àgrafa; b) l'estamental o pròpia de l'antic règim; c) la dels nacionalismes burgesos.

Amb vista tot plegat a posar en relleu (i tot avançant-nos en certa manera a les conclusions) que els usos aparentment gratuïts de la llengua, com ara els delegats en això que anomenem literatura, no són pas tanmateix ni materialment desinteressats ni socialment innocus, sinó que, ben altrament, ja de bon antuvi i fins als nostres dies, s'inscriuen de ple dins les relacions de poder sempre conflictives per què es regeixen els humans.

A les quals relacions és que aquells usos contribueixen tot establint valors jerarquitzants i tot creant sentiments d'identificació. Dis-

Encara més sobre la importància de la literatura

CARLES MIRALLES

D'entrada, moltes gràcies per deixar-me participar en aquesta jornada sobre la literatura i sobre les altres coses que van amb la literatura, bàsicament sobre l'ensenyament i la literatura.

Quan em van demanar que fes un resum ràpid per al programa de la jornada, vaig fer una llista, i els nostres amics de Lleida la van convertir en un text llegit; que és una cosa característica de les societats orals quan passen a l'escriptura: que les coses agafen una mena de seqüència temporal que no tenien en el curt llistat oral. Però, en fi, quan vaig fer la llista, vaig pensar a començar recordant una vegada que, fa deu anys, m'havien convidat, aquí a Lleida, per parlar sobre una cosa que, d'alguna manera, em sembla que és o que podem considerar fonamental o bàsica, de la reflexió de tots plegats d'avui sobre la literatura.

Era el març del 1996, o sigui fa 10 anys, i hi havia un col·loqui internacional que es deia *Cànon literari. Ordre i subversió*, convocat per en Jaume Pont i en Josep Maria Sala-Valldaura, que es va celebrar a l'Institut d'Estudis Ilerdencs. A les actes, jo hi vaig exposar un text, després publicat, que es deia «Canonitzacions, cànons i crisis». És un joc molt de saber el grec, per dir-ho d'alguna manera, perquè no juga tant amb el que vol dir canonització i cànon i crisi en la llengua comuna, sinó també amb tot el sentit que arrosseguen, d'alguna manera, aquests mots.

Però en aquell text d'aleshores—era l'època de Bloom i aleshores tothom havia de parlar de cànons—, i en un altre que em van demanar per a la revista *Ínsula* (que ja anava d'una altra manera, perquè tractava del cànon a la literatura catalana), doncs vaig, diguem-ne, arribar a una mena de composició de la qual proposaria que partís sobre la noció històrica de cànon, i sobre per què serveixen els cànons, i sobre la utilitat dels cànons. Quant al primer punt de per

L'ensenyament de la literatura catalana: del Batxillerat a la Universitat

JAUME AULET

La idea d'organitzar una jornada d'anàlisi i de debat sobre literatura i ensenyament és ben lloable. No es pot negar que el tema dóna per molt, tant pel que fa a l'anàlisi com al debat. La situació en la qual ens trobem —amb lleis d'educació que van saltant d'una banda a l'altra de despatxos, parlaments, conselleries i ministeris— no sembla pas que ens situï en un marc admirable i la pràctica docent d'aquests darrers anys pel que fa a l'ensenyament de la literatura no ha estat pas precisament motiu de grans satisfaccions a la majoria dels que ens dediquem a aquesta feina, tant en l'ensenyament secundari com en l'universitari. A la vista de la situació, la intenció de la meua intervenció és plantejar una sèrie de reflexions (amb constatacions i propostes) a partir de la meua experiència com a professor de literatura catalana contemporània a la Universitat Autònoma de Barcelona, com a professor que vaig ser de l'ensenyament secundari (a finals dels setanta i principis dels vuitanta; una altra època, certament) i pel fet d'haver estat durant uns quants anys coordinador de la matèria de literatura catalana de modalitat en les proves d'accés a la universitat. Em va tocar a mi, per exemple, crear el model d'examen de la matèria que encara avui dia continua essent vigent —en bona part, si més no— a les PAU. Un dels motius d'haver quedat desvinculat del càrrec va ser precisament la variació en aquest model imposada per l'obligació d'introduir preguntes de correcció objectiva, les quals, al meu entendre, en un examen de literatura, són inadmissibles perquè van en contra dels fonaments bàsics de l'assignatura. Aquesta seria, però, una qüestió més tècnica que ara no toca i, per tant, la deixo de banda.¹

¹ Val a dir, que finalment la lucidesa ha prevalgut i, en l'actualitat, aquestes preguntes de correcció objectiva han desaparegut de la prova.

La literatura a l'ensenyament: nous mitjans i nous plantejaments

CARME ARENAS I NOGUERA

Introducció

Des de la implantació de la LOGSE, amb l'establiment de l'Ensenyament Secundari Obligatori, són molts els canvis que s'han anat configurant tant en l'establiment dels currículums com en les metodologies que permeten dur-los a terme. En el cas de les matèries comunes, s'ha volgut donar una prioritat —ben necessària, d'altra banda— a allò que anomenem les assignatures instrumentals, ja que han d'assegurar que l'alumne posseeix els instruments bàsics i idonis que li han de permetre accedir a la resta de la seva formació. D'entre les assignatures instrumentals, la llengua s'ha anat veient com aquella eina a la qual calia donar prioritat, no sols perquè vivim en una comunitat amb més d'una llengua i perquè cal assegurar la competència en ambdues, sinó perquè és a través de l'aprenentatge d'un model de llengua ric i amb múltiples possibilitats expressives que l'individu pot entendre i expressar el món que l'envolta. Establerta la prioritat incontestable, cal veure com hem anat assolint els objectius marcats.

Un dels aspectes que més s'ha evidenciat en la formació de la població escolar dels darrers anys és la manca de referents culturals i, també, literaris. Molts pedagogs, filòsofs, escriptors, professors de tots els nivells educatius han denunciat i denuncien la davallada de la presència de la literatura en els plans d'estudi i la consegüent manca de competència literària de la població (Arenas 2004: 42). Si bé des de les diverses institucions, com el mateix Departament d'Educació o la Institució de les Lletres Catalanes, així com també des de la iniciativa privada d'algunes editorials s'han endegat campanyes per afa-

Notes sobre l'edició didàctica de la literatura catalana

LLORENÇ SOLDEVILA

L'ensenyament reglat de la literatura en els estudis universitaris, primer i, després, en els de batxillerat, és un fenomen relativament recent. De fet, arrenca del segle XIX i, als Països Catalans, pels condicionants mil vegades adduïts, no va ser possible materialitzar-los fins ben entrat el segle XX, de manera no oficial primer, i als anys trenta, durant un breu període, oficialment. Haurem d'esperar fins a la fi del franquisme perquè les coses canviïn substancialment.

Tanmateix, ja en èpoques pretèrites i de resistència s'elaboraren materials per a difondre la literatura entre els estudiants i, fins i tot, als anys setanta —primer a la Universitat de Barcelona de la mà d'Antoni Comas i posteriorment a l'Autònoma sota el mestratge de Joaquim Molas—, es van programar estudis de literatura catalana sota titulacions tan genèriques com la d'Hispàniques per a formar el futur professorat.

El treball que aquí presentem pretén de fer una anàlisi panoràmica de la més aviat escassa tradició didàctica i d'apuntar possibles vies de futur.¹

Abans de 1930

Abans de 1930, deixant de banda la important, molt difosa i pionera aportació del valencià Francesc Fayos Antony (1848-1904), *Eloqüèn-*

¹ Només hi ha un aproximació històrica general al llibre escolar en català: Agustín ESCOLANO BENITO (dir.), *Historia ilustrada del libro escolar en España. Del Antiguo régimen a la 2ª República*, Madrid, Fundación Germán Sanchez Ruiperez, 1997.

Les antologies literàries com a guies de lectura (problemes i propostes)

JOSEP BORRELL I FIGUERA

Alguns problemes

Antologia és un terme grec que es refereix a l'acte de collir les flors. Per tant, l'utilitzem en un sentit metafòric quan, aplicat a la literatura, ens referim a la selecta de textos per a la mostra del milloret que s'ha escrit en una llengua en un temps determinat i, en conseqüència, per a la conformació d'un model normalment canònic d'aquella literatura. Per tant, el primer tema discutible seria justament amb quins criteris es seleccionen les floretes literàries. Els dubtes dels antòlegs i, en certa manera les opcions que es presenten en les diverses antologies escolars, o bé obeeixen a criteris purament canònics, en el sentit de ser textos demostratius del moviment de què es tracti en el decurs de la història literària, o bé intenten de fer una selecta adequada als interessos de l'edat psicològica, o bé es preocupen d'atendre la diversitat de l'alumnat, la qual sempre és d'una riquesa, diguem-ne, «angoixant».

El segon problema es debat en la funció de la guia de lectura. ¿És útil una simple tria de textos, per bé que adequada als criteris que sigui, simplement per tenir documents que sabem d'antuvi que són rics temàticament i en missatge moral i que funcionen entre xics i xiques d'ESO i Batxillerat, sense res més? O la inversa: ¿és útil una antologia absolutament pautaada amb elements-guia de tota mena (de context històric, d'autor, de gènere, de gramàtica, de figueres retòriques, de vocabulari, de propostes de treball), quan el temps disponible per a l'ensenyament-aprenentatge de la literatura a l'ESO i al Batxillerat, és tan nimi?

El comentari de textos com a mètode

ENRIC SULLÀ

Fent una mica d'història, puc dir que no solament explico de fa molts anys (de 1974 ençà) com fer comentaris a les meves classes a la Universitat Autònoma de Barcelona, sinó que vaig ser responsable també fa un quants anys de la primera etapa (entre 1985 i 1987) d'una col·lecció de monografies, els «Quaderns de Navegació» de «Les Naus d'Empúries», l'objectiu de la qual era proposar un model eficaç de comentari de text. Crec que és aquesta experiència el que m'autoritza avui a presentar unes modestes reflexions que voldria pensar que seran útils per a tot el professorat que ha de fer comentaris de text a classe.¹

M'ocuparé en primer lloc de la noció mateixa de comentari (¿què vol dir comentar un text?); després faré una mica d'història i em referiré amb brevetat a l'*explication de texte*, la pràctica docent francesa que es considera que és el model del comentari de text nostrat. L'examen dels models originals i en particular de la funció que hi té la retòrica, em facilitarà el pas a una sintètica exposició de la teoria del comentari de text que emprendre des d'una perspectiva doble: d'una banda el seu encaix a l'ensenyament actual i de l'altra els objectius teòrics i els procediments d'aplicació, és a dir, la teoria i la pràctica del comentari. Inclouré en la meua intervenció unes breus consideracions, a hores d'ara no crec que valgui la pena de dir-ne justificacions, del model posat en pràctica tant als «Quaderns de Navegació» com en algunes publicacions meves, en particular aquells en què s'hi estudien textos narratius. Finalment, miraré d'oferir no ben bé unes conclusions sinó unes reflexions per tancar l'exposició.

¹ Vull deixar constància expressa del meu agraïment a l'Aula Màrius Torres del Departament de Filologia Catalana i Comunicació de la Universitat de Lleida que m'ha ofert l'oportunitat de parlar sobre el comentari de textos.

Literatura i societat.
La novel·la catalana contemporània
(1990-2006)

ÀLEX BROCH

I. Les raons de la literatura.

La resposta a la pregunta que se'ns planteja en aquesta *Segona Jornada sobre Literatura i Ensenyament* de «Per què cal ensenyar literatura?» admet respostes molt diverses perquè són diverses les raons per justificar el sí. De fet són totes les mateixes raons que permeten justificar la Literatura com a manifestació literària més enllà de la seva subsegüent possibilitat pedagògica. Estem, ni més ni menys, que en el camp de la finalitat o «finalisme» de l'art i de la literatura i aquesta finalitat no es pot plantejar en singular sinó en plural perquè no tothom cerca el mateix ni entén de la mateixa manera el fet literari.

Per poder lligar una mica aquesta diversitat possible de gustos, interessos i possibilitats entorn del fenomen literari i per poder avançar en el desenvolupament d'aquesta conferència establím, com a inici de proposta i debat, quatre raons a considerar: la raó estètica, la raó històrica, la raó nacional i la raó epistemològica. La raó estètica ateny a tot el que fa referència a la reflexió sobre la forma i la creació literària, al llenguatge d'expressió literària. La raó històrica a com la literatura construeix i crea tot un referent d'informació/document sobre el temps històric i social que reflecteix l'obra. La raó nacional ateny a la interpretació literària com a manifestació d'una col·lectivitat humana o nacional que ajuda a crear un imaginari col·lectiu i cohesiona el grup a partir d'uns paràmetres culturals d'identificació. La raó epistemològica ens acosta, com un còmput final